EMIL ORSINGER: EL FOTÒGRAF QUE VINGUÉ DEL FRED

Catalina Aguiló Ribas
Universitat de les Illes Balears (UIB)

1. Introducció i objectius

L'objectiu d'aquesta comunicació és donar una visió de la obra fotogràfica d'Emil Orsinger (1892, Eigeltingen, Freiburg, Baden-Württemberg, Alemanya – 1962, Palma), fotògraf alemany que el 1932, emigrà a Espanya, concretament a Mallorca. La motivació ve donada pel desconeixement que durant anys hi ha hagut en torn de la seva figura i de la seva feina. Fotògraf molt conegut al seu moment a ciutat, sobre tot per les seves postals i els seus retrats, Orsinger restà desconegut a partir del tancament del seu establiment fotogràfic.
En encetar la tasca del projecte de recerca "La construcción de una imagen turística a través de la fotografía. El caso de Baleares" [1], va ser el moment en que contactarem amb la família del fotògraf, concretament amb la seva filla Mariana, i coneguérem la seva tasca fotogràfica. A partir d'aquestes entrevistes composarem una fitxa del seu fons que incorporàrem a la "Guia d'arxius, fons i col·leccions fotogràfiques i cinematogràfiques[2] (Referència). L'exposició "Made in Balears. Fotògrafs internacionals a les Illes" [3] va revifar aquest interès i em plantejà la possibilitat de realitzar aquesta comunicació.

2. El context

Com assenyala Maria Josep Mulet[4] El període de 1920 a 1936 és probablement el més fructífer de la fotografia de territori a les Illes. Està marcat per l'ús de noves tècniques, la preocupació quasi artesanal pel treball de laboratori i la recerca de noves propostes visuals. Aquest és el context en que es troba la fotografia d'Emil Orsinger. És un moment on augmenta el nombre, no tan sols de fotògrafs professionals, sinó també el de fotògrafs aficionats, per una major oferta de càmeres, les seves mides més petites i preus més assequibles.

Com Orsinger, són molts els fotògrafs que arriben a les Illes des d'altres països europeus, alguns fugint de la situació política a Alemanya i d'altres per un interès renovat pels nostres paisatges i costums. La llista serà llarga, entre d'altres: Adolf Zerkowitz, Arthur Byne, Raoul Hausmann, Maro von Bucovic, Carlos Blidberg, Conrad Liesegand, José Ortiz Echagüe, Florence Henri, Gisèle Freund o Jean Dieuzade. Les seves motivacions i objectius seran diferents ja que molts vendran atrets pels textos de viatgers, per incorporar nous territoris i paisatges als seus arxius o per investigar aspectes concrets de la cultura, com l'etnografia o l'arquitectura.

Per tant, serà també un moment d'expansió per als llibres il·lustrats amb fotografies i també per a l'edició de guies turístiques i de postals.

3. El fotògraf

Orsinger era fotògraf professional amb un establiment a Freiburg (Alemanya). El seu descobriment d'imatges de les Balears, durant una conferència amb diapositives, el varen captivar. Aquest fet juntament amb les recomanacions mèdiques per anar a un clima més càlid pels seus problemes de pell el varen decidir a traslladar-se a Mallorca on s'instal·là a finals de 1932. Poc mesos després, el 1933 arribava la seva família des d'Alemanya, la seva dona Berta Fortlouis i els seus cinc fills, Trudl (Gertrud), Lilo (Elisabeth), Werner, Wussi (Mariana) i Kleinchen (Rosa Maria), acompanyats de la seva ninyera, la "teta".
En esclatar la guerra civil, la mare, el fill Werner i les filles petites, Mariana i Kleinchen, hagueren de partir cap a Alemanya, per recomanació del cònsol alemany, ja que la dona era d'origen jueu. Passaren per Gènova i Munic, per acabar instal·lant-se a Karlsruhe, on vivien les germanes de la mare. El tres fills quedaren amb tres familiars diferents i la família es va escampar.

Fig. 1. Retrat d'Emil Orsinger (c. 1935)

Es va tornar reunir a la seva ciutat d'origen, Karlsruhe. Mariana i la seva mare hagueren d'esperar fins 1949 per tornar a Mallorca.[5] La família ja no es mogué de Mallorca i va mantenir el negoci familiar fins als anys quaranta. Una vegada tancat Foto Balear, les filles continuaren amb la fotografia fins a principis del anys cinquanta i Orsinger morí el 1962 a Palma.

4. Foto Balear

Ja instal·lat a Palma obrí, en 1934, un negoci fotogràfic, Foto Balear, a la barriada del Terreno, concretament a la plaça Gomila. El Terreno era, principalment, una zona d'estiueig, on sovint hi vivien, i encara hi viuen, estrangers enamorats de la Illa. En un principi hi tenia la botiga i un laboratori de feina, després traslladà el laboratori a casa seva. Fou un dels primers fotògrafs de Palma que revel·lava les fotografies en 24 hores.

Fig. 2. Targeta de propaganda de Foto Balear (anys 30)

Utilitzava un model de visor amb efecte tridimensional per fer els retocs als negaius. També acaloria manualment les fotografies. Era una feina familiar ja que Trudl realitzava retrats a domicili, la qual cosa era molt apreciada pels clients que es sentien més còmodes a ca seva i Lilo les revelava al laboratori.
A Foto Balear es venia material fotogràfic i accessoris, així com souvenirs i, evidentment, les seves postals. A la seva carta de presentació oferia la seva feina i els seus productes. Quan a la maquinària fotogràfica que

utilitzava, les càmeres eren de fabricació alemanya i el paper, negatius, emulsions i d'altres productes sembla que eren de fabricació americana.
L'establiment estigué instal·lat al Terreno fins a final de la Guerra Civil, fins que el va traslladar al centre de Palma, al costat de l'oficina de correus, avinguda José Antonio, al número 9 (actualment carrer Constitució). La tria d'aquesta nova localització no és aleatòria. De fet la zona on està situat aquest carrer era molt cercada entre els fotògrafs professionals, Els Napoleó havien tengut la seva galeria i local al passeig del Born, Josep Truyol al carrer Conqueridor i després a la Marina, just al costat d'allà on Orsinger obrí Foto Balear.
Malgrat l'obertura d'aquest nou establiment, va mantenir un petit quiosc de venda de postals a la plaça Gomila, 4.

Fig. 3 Visor i capses de fotografies estereoscòpiques

Entre les tècniques que emprava Orsinger estava la fotografia estereoscòpica. La seva càmera no es conserva, però si que s'ha conservat un visor que utilitzava per a mostrar-les als clients i 4 capses amb fotografies realitzades amb aquesta tècnica (fig. 3). Una curiositat són també els quadernets d'imatges en els que, passant les fulles, s'aconsegueix la il·lusió de moviment que muntava a partir de diferents fotografies seguides d'una acció. Aprofitant la col·laboració dels seus fills, els feia fotografies en actituds gracioses enllaçant una acció determinada. Ens ha quedat qualque exemple on podem veure a una de les seves filles (Wussi o Kleinchen) agafant una flor.

A principis dels anys quaranta, acabada la guerra i en plena guerra mundial, la manca de material fotogràfic que comprava als americans, el varen obligar a tancar el negoci. Un altre fotògraf alemany, Heinrich Hausmann el va adquirir i, posteriorment, el va passar al seu fill Enrique Hausmann qui va mantenir la botiga fotogràfica fins la dècada del 80.

5. Les postals

La tasca principal d'Orsinger va ser utilitzar les seves fotografies de paisatge per editar postals. Les seves edicions eren molt acurades i, com veurem, amb una estètica molt concreta. Una característica d'algunes de les seves postals era fer-les personalitzades amb un retrat dins de les imatges
Com veurem després per a les postals triava vistes urbanes i paisatges de Mallorca entre els més tradicionals, aquells que podien interessar més als nouvinguts i viatgers quan encara el turisme no havia inundat la illa.

Fig. 4 Postals editades per Emil Orsinger

Les seves postals es caracteritzaven, però, amb una manera de fer personal, sempre amb un punt de vista especial, una composició acurada uns contrastos molt definits de llum i ombra. En la primera època de la seva activitat a Foto Balear, tenia una bon sistema de distribució per a les postals.
Una vegada tancat el negoci, Orsinger seguí realitzant fotografies i editant postals fins als any cinquanta. La seva filla Mariana era l'encarregada de repartir les postals per hotels, llibreries i altres establiments comercials.
A part de la difusió com a vistes turístiques, Orsinger utilitzava les seves fotografies com a felicitacions, de vegades com a felicitacions personals d'aniversari o del sant i de vegades per a felicitar per Nadal o cap d'any.

Fig. 5. Postal de la badia de Palma utilitzada com a felicitació nadalenca

Una altre curiositat de l'ús que en feia de les postals Orsinger era la seva transformació en aquarel·les. Un amic agafava les imatges fotografiades i les reproduïa amb aquarel·la. Després aquestes aquarel·les eren també editades com a postals, d'aquesta manera Orsinger diversificava el seu producte.

Fig. 6. Aquarel·la a partir d'una postal fotogràfica

Fig. 7. Postal a partir de la qual es va fer l'aquarel·la (fig. 6)

A la part de darrera de les postals hi solia editar un text: "Vistas artísticas de E. Orsinger", avisava de que estava prohibida la seva reproducció i publicitava la impremta que en feia l'edició: la impremta Vich de Palma

6. Els paisatges: La ciutat

Li agradaven els punt de vista elevats, emmarcar les imatges amb branques o els penya-segats i platges amb roques. Aprofitava els moments en que els cels ennuvolats donaven intensitat a les imatges. També li agradaven les vistes nocturnes.
Dels paisatges urbans, destaquem les vistes de la badia des del Terreno, amb la Seu al fons com a punt de fuga de la fotografia. És una elecció tradicional, però Orsinger adoptava sempre un punt de vista innovador, agafant un moment del dia especialment interessant per la seva llum, perquè emmarcava la imatge amb un branca, un arbre o qualsevol altre element que li servís per delimitar-la.

Una de les imatges més sorprenents és una vista de la ciutat des del Terreno datada el 1934. La visió es fa des d'un punt elevat, la ciutat queda al fons, petita, amb el port i la façana marítima, en primer pla una guarda d'ovelles. Una vista que, actualment, és impossible repetir, per una banda pel creixement urbà de la ciutat, i, per altre, per la imatge bucòlica i pastoral de les ovelles. Aquestes queden en un primer pla i la composició es completa amb una pla entremig de les cases del barri del Terreno, que ara queden amagades pels edificis de pisos més alts. (fig. 8)

Fig. 8. Vista de Palma des del Terreno. Exposició *Made in Balears.* Castell de Bellver, 2016

Una altre especialització del fotògraf eren les imatges nocturnes de ciutat. La vista del port, de la badia amb els llums de la ciutat emmarcades per les nuvolades. A la part alta li agradava caçar a la lluna amagada entre els núvols. Altres mostren en la part central la seu il·luminada, tornat a trobar, una vegada més, la lluna en un lloc destacat.

Fig. 9. Vista nocturna de la Catedral (la Seu)

Donada la finalitat de difusió d'aquestes imatges en format postal, era normal trobar les fotografies dels principals edificis de la ciutat, aquells que, normalment, visiten, els viatgers i turistes. Ja hem parlat de les vistes de la seu, tan diürnes com nocturnes, però també trobem la imatge de la seu al costat de la llotja o els tradicionals patis del casc antic, com el de can Oleza, el castell de Bellver emmarcat per un ametller florit.

Tots aquests edificis es troben fotografiats des de diferents punt de vista, elevats, des de na Burgesa, o des de l'altre costat de la badia. En el primer cas, l'arquitectura i el paisatge queden com a enfonsats, en el segon es veuen llunyans situats en una línea que divideix la imatge en un sentit horitzontal.

Fig. 10. Palma a vista de vaixell

Moltes d'aquestes fotografies tenen una estètica moderna, però tenyida d'un cert romanticisme. Més que relacionar-les amb l'estètica alemanya d'avantguarda, nova objectivitat, les fàbriques, les màquines, les imatges d'Orsinger estan lligades a la tradició romàntica alemanya, la recerca del sublim, la pintura de Gaspar David Friedrich.

Fig. 11. Vista de la costa nord des d'una atalaia

Fig. 12. Sóller amb el Penyal del Migdia al fons

7. Els paisatges: Mallorca

Per a la realització de les postals, Orsinger recorria la illa, visitant zones de costa, la serra de Tramuntana i els pobles d'interior. Les diferents estacions de l'any li donaven elements de composició i de llum. Com a les imatges de ciutat, Orsinger cercava punts de vista diferents, elevats o ran de terra que li permetessin realitzar panoràmiques distanciades dels llocs a fotografiar. De nou els arbres, les roques, els penya-segats servien per emmarcar la imatge triada. Aquest és el cas d'imatges de la costa nord vistes des de restes de fortificacions. D'aquesta manera es crea un acotament visual que donen dramatisme al paisatge.
Tota la costa nord, des de Deià fins a Pollença, la cala de sant Vicenç, el castell del Rei, és la zona més fotografiada, també és la que presenta unes tonalitats més diferenciades, on la llum i les ombres són més precises. Quant a les poblacions que més sovint visitava estan Banyalbufar, Escorca, Fornalutx o Sóller.

En el cas d'aquests paisatges, les fotografies d'Orsinger recorden l'estètica, la temàtica i la sensibilitat d'Ansel Adams. El seu gust pels penya-segats, les muntanyes des de diferents punts de vista, de nou les nuvolades indiquen una intenció cap al dramatisme, els contrastos de llum, cercant destacar zones concretes. Sempre mostrava interès també per les varietats d'arbres autòctons, principalment els ametllers i les oliveres. De vegades utilitzava els arbres com a elements de composició, com hem dit, per emmarcar les vista fotografiada. D'altres, però els arbres eren els protagonistes de la fotografia, sobre tot en el cas de les oliveres. Aquest interès no és un cas aïllat en el món de la fotografia, ja que trobem multitud d'imatges d'altres fotògrafs com Gisèle Freund o Jean Diezuade.

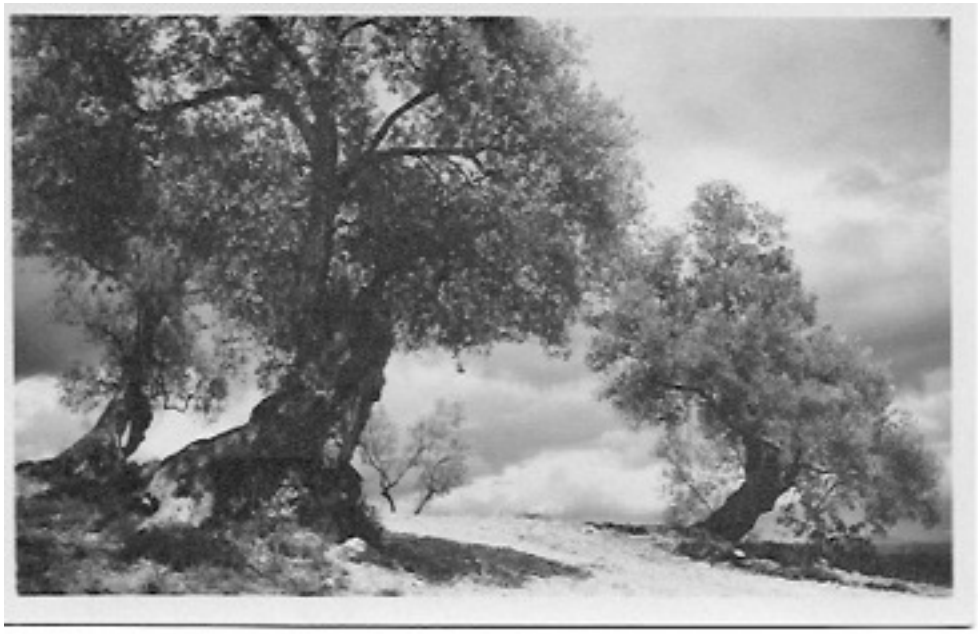

Fig. 13. Oliveres

8. Vida quotidiana

Una part molt important de la obra fotogràfica d'Emil Orsinger seran les imatges de vida quotidiana. Fotografiava sobre tot, la vida als pobles, al camp. Les feines tradicionals, la verema, la collita, els seus costums, els mercats, els carrers amb la seva activitat. D'aquesta tasca sorgiren algunes de les imatges més interessants i personal d'Orsinger.

Recorria els pobles, s'aturava als seus mercats, captava les imatges de la gent que venia els seus productes del camp. Moltes vegades es fixava en un detall, aleshores feia la fotografia, un exemple el trobem en la imatge d'un infant dins un cove, imatge que captà en un dels mercats que visità.

Fig. 14. Mercat. Infant dins un cistell

Els animals que es troben normalment en aquests ambients, les gallines, les someres, les ovelles són també, protagonistes d'aquestes fotografies. Tot allò que envoltava l'anada del pagesos al mercat també entrava dins del camp d'interès del fotògraf.

Fig. 15. Mercat a Fornalutx

Per exemple les anades i vingudes en carro formaven part de la vida d'aquella època. Era el modo de transport per traslladar els queviures d'un poble a l'altre, o bé des de les cases aïllades fins els mercats. En alguns casos, Orsinger utilitzava també el recurs d'emmarcar allò que l'interessava, bé utilitzant arbres o elements arquitectònics, el portal d'un marge, unes figueres de moro. Era, sens dubte, la tècnica preferida del fotògraf per a la composició

Fig. 16. Cap al mercat

Dins del camp de la vida quotidiana, Orsinger també es dedicà a documentar les feines del camp. Fotografiava la recollida d'ametlles i olives, el descans per berenar de les collidores, els estris que s'utilitzaven per a les diverses tasques.

Fig. 17. Collidores d'olives descansant

Fig. 18. Collidores d'olives en plena feina

La vida als pobles també interessava al fotògraf que captava els carrers, l'arquitectura i les tasques diàries com recollir aigua o regar les plantes. Les festes, amb la seva indumentària elegant, diferent a la diària, era una altre objectiu per a Orsinger.

Fig. 19. Carrer d'un poble

Fig. 20. Dones vestides de diumenge a la plaça

Tota la sèrie de fotografies que realitzà pels pobles de Mallorca són, avui dia, un referent per a conèixer la seva activitat, els costums i les tasques de la vida rural, moltes d'elles tenen un gran valor etnogràfic. Aquest interès documental s'uneix al seu valor estètic, per la personalitat del fotògraf en la manera de captar les escenes, enquadrant, emmarcant allò que l'interessa.

9. Eivissa

Emil Orsinger va col•laborar. als anys trenta en la guia turística d'Eivissa i Formentera[6], escrita per Josep Costa i Ferrer qui també residiria uns anys a El Terreno. Dos anys abans, Costa ja havia publicat una guia de Mallorca. Aquest encàrrec sembla que fou el primer contacte d'Orsinger amb la illa d'Eivissa. A partir d'aleshores, Orsinger en quedà enamorat i va fer diversos viatges per a realitzar reportatges fotogràfics.

Eivissa tenia captivat a Orsinger, els seus paisatges, la seva arquitectura i sobre tot les seves dones. Sempre parlava de la indumentària de la dona eivissenca, com tants altres fotògrafs de l'època d'entreguerres, entre els quals podriem citar Florence Henri, Raoul Hausmann o Giséle Freund[7] Per això en realitzà moltes fotografies per a la guia i també per conservar personalment, dones a la feina, els dies de festa, la sortida de missa, les prendades tradicionals, tot allò que representava millor la imatge que tots coneixien de la illa.

Quant a l'arquitectura, Orsinger va fer algunes fotografies per la guia de Costa Ferrer, tan de les façanes com dels interiors, sobre tot, les cuines amb la gran llar de foc tradicional, els estris com olles, plats i gerres de test, les senalles i cistells, les cadires de bova i els seients d'obra encalats. Com a les seves fotografies de la vida rural a Mallorca, aquestes fotografies es converteixen en un document etnogràfic de gran valor.

Fig. 21. Interior d'una cuina. Eivissa

Fig. 22. Fent ganxet. Eivissa, 1934[8]

8. Als arxius

També conserven fotografies d'Emil Orsinger: la col·lecció de fotografia de Josep Planas i Montanyà de Palma, la Biblioteca Lluís Alemany de Palma i l'Arxiu del So i de la Imatge de Mallorca, ambdós dependents del Consell de Mallorca.
El primer fons, la col·lecció de Josep Planas i Montanyà, no s'ha pogut consultar ja que està en plena reestructuració. Després de la mort del fotògraf el passat mes de gener, el seus nets han començat la catalogació i ordenació del fons i de la ingent col·lecció de càmeres, aparells de fotografia des de la seva invenció, fotografies, postals i documents cinematogràfics. La seva intenció és crear un centre que conservi tota aquesta documentació i, a la vegada, sigui un centre actiu per a la cultura, la imatge i la música. Mentre duri aquesta tasca no es pot consultar el seu fons, i, per tant no hi he pogut accedir.

Per la seva banda l'Arxiu del So i de la Imatge de Mallorca conserva 34 postals dins del seu fons fotogràfic. Son paisatges, majoritàriament, de Sóller i Fornalutx, dues de les localitats preferides d'Orsinger per a les seves fotografies. [9]

La biblioteca Lluís Alemany, depenent com l'Arxiu, del Consell de Mallorca també conserva dins els seu fons fotogràfic, una sèrie de fotografies i postals d'Emil Orsinger. Lluís Alemany, farmacèutic de professió mantingué tota la seva vida una gran biblioteca de temes molt diversos, dins de la qual es conservaven també documents fotogràfics. Aquest fons passa a la custòdia del consell de Mallorca, que obrí la biblioteca que du el seu nom. El fons de postals, que consta d'uns 10.000 exemplars, està organitzat per temàtiques, prioritzant els punts d'accés per localitzacions geogràfiques dins de les illes. No tenim la quantitat exacta de postals que són d'Emil Orsinger, però sí que dins d'algunes d'aquestes localitzacions en podem trobar diferents exemplars.

9. Per acabar

Cal parlar del còmic *Tante Wussi*, la història contada per una besnéta del fotògraf en format d'historieta il·lustrada. Escrita per Katrin Bacher i il·lustrada per Tyto Alba, narra la història de la família entre dues guerres, Mallorca, 1936 i Alemanya 1939, contada per Mariana Orsinger, *tante Wussi*. Aquesta edició obtingué el Premi Ciutat de Palma 2014 de Còmic. Es va presentar a Palma pocs dies abans que la protagonista Mariana Orsinger morís.

Vull agrair a la família d'Emil Orsinger la gran ajuda que m'han donat per poder dur a terme aquesta comunicació. Sobre tot a Antònia Vidal Orsinger, neta del fotògraf, filla de Mariana Orsinger. Ella m'ha donat la informació sobre la seva vida i m'ha fet arribar les fotografies que he pogut analitzar i utilitzar per la comunicació i la presentació per a les jornades. En general totes les fotografies, segon el testimoni familiar, són realitzades a la dècada dels anys trenta, malgrat alguna es pugui datar posteriorment als quaranta i principis dels cinquanta.

[1] Projecte de recerca amb la concessió d'un I+D "La construcción de una imagen turística a través de la fotografía. El caso de Baleares" (HAR2010-21691). Ministerio de economía y competitividad, Gobierno de España.

[2] C. Aguiló; M. J. Mulet, "Guia d'arxius, fons i col·leccions fotogràfiques i cinematogràfiques ", Palma, Sa Nostra, 2004

[3] Palma, castell de Bellver (abril-setembre, 2016)

[4] M. J. Mulet; V. Matas, *Fotografia a Balears,* Palma, Sa Nostra, 1989, p. 16

[5] La història de la família, bàsicament de Mariana Orsinger es relata al còmic *Tante Wussi, història d'una família entre dues guerres: Mallorca 1936-Alemanya 1939,* Palma, Ajuntament - Dolmen ed., 2015

[6] Josep Costa y Ferrer. *Las islas Pithiusas: Ibiza y Formentera: Guía gráfica*. Palma, Galerias Costa, 1936

[7] Vegeu la comunicació, *La dona eivissenca vista per les fotògrafes d'avantguarda* (referència completa), Jornades Imatge i Recerca, Girona, 2012

[8] *Eivissa-Ibiza,* ed. per Martin Davies, Murcia, Barbary Press, 2005

[9] Gràcies a Pau Pérez Villegas per la seva col·laboració a l'Arxiu del So i de la Imatge de Mallorca